

CPT standartai susiję su pataisos įstaigomis

*Ištrauka iš Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos,
paskelbta 2001 m.*

Personalo ir kalinių santykiai

26. Humaniškos pataisos sistemos kertinis akmuo visada yra tinkamai parinktas ir parengtas personalas, kuris žino, kaip teisingai formuoti savo santykius su kaliniais, ir žiūri į savo darbą ne tik kaip į tarnybos vietą, bet ir kaip į profesiją. Pagrindinis šios profesijos bruožas turi būti gerų santykių su kaliniais sukūrimas.

Deja, CPT dažnai tenka konstatuoti, kad kalinių ir personalo santykiai yra formalūs ir tolimi, kai personalo požiūris į kalinius yra griežtai reglamentuotas, o bendravimą su jais vertina kaip šalutinį savo darbo aspektą. Tokį požiūrį apibūdina nurodyti pavyzdžiai, kurių liudininke buvo CPT: kaliniai turi laukti, kol jais užsiims personalas, arba praleisti lankytojus, stovėdami veidu į sieną; institucijoje vedami iš vienos vietos į kitą kaliniai turi nuleisti galvas ir laikyti rankas už nugaros; pataisos įstaigų personalas demonstratyviai ir net provokuojančiai nešiojasi lazdas. Tokia praktika nėra būtina saugumui palaikyti ir neskatina gerų personalo ir kalinių santykių.

Tikras profesionalumas reikalauja, kad pataisos įstaigų personalas galėtų bendrauti su kaliniais žmoniškai ir tinkamai, sykiu skirdamas dėmesį saugumo ir tvarkos klausimams. Remdamasi tuo įstaigų vadovybė turėtų skatinti personalą proto ribose pasitikėti kaliniais ir laukti iš kalinių pusės noro tinkamai elgtis. Skatinant konstruktyvius ir pozityvius kalėjimų personalo ir kalinių santykius ne tik mažėja smurto atvejų pavojus, bet sykiu tai leidžia sustiprinti kontrolę ir saugumą. Savo ruožtu, personalas jaučia didesnę pasitenkinimą savo darbu.

Teigiamų personalo ir kalinių santykių formavimas daug kuo priklausys nuo to, ar kalinimo zonose ir patalpose, skirtose įvairiai kalinių veiklai, visada yra reikiamas darbuotojų skaičius. CPT delegacijos dažnai išsiaiškina, kad taip nėra. Bendras kadro trūkumas ir/arba konkretus personalo darbo grafikas, dėl kurio mažėja galimybės palaikyti tiesioginius kontaktus su kaliniais, neabejotinai trukdo formuoti gerus santykius ir apskritai kuria nesaugią aplinką ir personalui, ir kaliniams.

Būtina pažymėti, kad ten, kur trūksta darbuotojų baziniam saugumo lygiui palaikyti ir normaliam įstaigos darbo režimui užtikrinti, gali tekti dirbti viršvalandžius. Dėl to personalas gali patirti didelį stresą ir greitai pervargti; tokia situacija gali padidinti bet kuriai pataisos sistemai būdingą įtampą.

Kalinių smurtas

27. Pataisos įstaigų personalo pareiga rūpintis savo globotiniais apima atsakomybę apginti juos nuo jiems pakenkti norinčių kitų kameroje gyvenančių kalinių. Iš tikrųjų smurto atvejai tarp kalinių yra dažnas reiškinys visose kalinimo sistemose; šių atvejų būna labai įvairių - nuo gana švelnių priekabiavimo formų iki akivaizdžių grasinimų ir rimtų fizinių išpuolių.

Siekiant spręsti smurto tarp kalinių problemą reikia, kad personalas galėtų, (tam reikšmę turi ir pakankamas darbuotojų skaičius), pasinaudoti savo valdžia ir reikiamai vykdyti kontrolės funkcijas. Personalas turi jautriai reaguoti į neramumus pranašaujančius ženklus, būti ryžtingas ir turėti reikiamą pasirengimą, kad prireikus galėtų tinkamai reaguoti. Tokiu atveju saugumo ir rūpinimosi principais paremti neprieiški personalo ir kalinių santykiai yra lemiamas faktorius; tai daugiausia priklauso nuo to, ar personalas turi atitinkamų bendravimo įgūdžių. Be to, vadovybė turi būti pasiruošusi visiškai palaikyti savo įgaliojimus vykdančią personalą. Gali prireikti ypatingų saugumo priemonių (tarp jų veiksmingų kratų), pritaikytų konkrečiai situacijai. Tačiau šios priemonės turėtų tik papildyti aukščiau minėtus pagrindinius reikalavimus. Be to, pataisos sistemos viduje turi būti sprendžiami atitinkamo kalinių klasifikavimo ir paskirstymo klausimai.

Kaliniams, kurie yra įtariami arba kaltinami seksualine prievarta, kyla daug didesnis pavojus būti užpultiems kitų kalinių. Panašių veiksmų prevencija visada yra sudėtingas uždavinys. Dažnai nusprendžiama tokius kalinius atskirti nuo kitų kalinčiųjų. Tačiau už tokį santykinį saugumą minėtiems kaliniams gali tekti brangiai sumokėti, nes jų veiklos programos palyginus su įprastu kalėjimo režimu yra ženkliai apribotos. Kitas sprendimo būdas yra išskirstyti kalinius, kurie yra įtariami arba kaltinami seksualine prievarta, po visą kalėjimą. Kad toks sprendimas būtų sėkmingas, kameroje būtina sukurti tokių kalinių integracijai tinkamą atmosferą, o personalas turi nuoširdžiai ir tvirtai kovoti prieš bet kokius žiaurumo ar persekiojimo požymius. Trečiasis šios problemos sprendimo būdas - tokius kalinius perkelti į kitas institucijas kartu imantis priemonių, kad būtų nuslėptas jų nusikaltimų pobūdis. Kiekvienas iš šių sprendimų turi savo privalumų ir trūkumų, todėl CPT nesiekia propaguoti kurio nors vieno kitų sąskaita. Sprendimas, kurį variantą pasirinkti, pirmiausia priklauso nuo konkrečių kiekvieno atvejo aplinkybių.

Kalėjimų perpildymas

28. Kalėjimų perpildymas vis dar kenkia pataisos sistemoms visoje Europoje ir rimtai trukdo įgyvendinti bandymus pagerinti asmenų, iš kurių atimta laisvė, laikymo sąlygas. Neigiamas kalėjimų perpildymo poveikis jau buvo akcentuotas ankstesnėse bendrosiose ataskaitose.¹ Plečiantis CPT veiklai visoje Europoje, Komitetas susiduria su faktu, kad vis dažniau skiriamas laisvės atėmimas ir dėl to didėja kalėjimų perpildymas. Situacijos, kai valstybė įkalina tiek daug savo piliečių, negalima įtikinamai paaiškinti aukštu nusikalstamumo lygiu; dalinai už tai yra atsakingos teisėsaugos institucijos ir teisminė valdžia dėl savo požiūrio į įkalinimą.

Esant tokioms aplinkybėms, kalėjimų statybai išleidžiamos didžiulės pinigų sumos klausimo neišsprendžia. Vietoje to reikėtų peržiūrėti esamus įstatymus dėl laisvės atėmimo teismo tyrimo ir nuosprendžio priėmimo metu ir jų taikymo praktiką bei galimus alternatyvius sprendimus. Būtent toks požiūris yra propaguojamas Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalinių skaičiaus didėjimo. CPT tikisi, kad valstybės narės įgyvendins šiame svarbiame dokumente išdėstytus principus; šių rekomendacijų realizavimas nusipelno atidžios Europos Tarybos kontrolės.

¹ Antroji bendroji ataskaita - CPT/Inf (92) 3, 4 punktas, ir Septintoji bendroji ataskaita - CPT/Inf (97) 10, 12-15 punktai.

Didelės patalpos

29. Daugelyje CPT aplankytojų valstybių, ypač Vidurio ir Rytų Europoje, kalinių laikymo vietos – tai dažnai didelės patalpos, kuriose yra visi kalinių kasdieniam gyvenimui būtini įrengimai, kaip antai: vieta miegoti, gyvenamosios patalpos, sanitariniai mazgai. CPT prieštarauja pačiam tokio patalpų planavimo uždaruose kalėjimuose principui. Šie prieštaravimai dar labiau sustiprėja, kai neretai išaiškėja faktai, jog tokiose patalpose laikomiems kaliniams yra labai ankšta, o jų gyvenimo sąlygos kenkia sveikatai. Be abejo, įvairiose šalyse dėl įvairių faktorių, įskaitant kultūrinių, pirmenybė teikiama daugiavietėms, o ne vienvietėms kameroms. Tačiau sunku rasti argumentų, kuriais būtų galima pateisinti padėtį, kai dešimtys kalinių gyvena ir miega drauge vienoje patalpoje.

Didelėse kamerose laikomų kalinių kasdieniam gyvenimui neišvengiamai trūksta privatumo. Be to, yra didelis pavojus patirti grasinimus ir smurtą. Taip įrengtos patalpos skatina tarpti teisėtvarkos pažeidimų atmosferai, padeda palaikyti stiprius nusikalstamų organizacijų vidaus ryšius. Dėl to personalui gali kilti didelių sunkumų įgyvendinant reikiamą kontrolę, kartais tokia kontrolė gali tapti visiškai neįmanoma, pavyzdžiui, kilus kalėjime neramumams, būtų sunku išvengti žymios intervencijos iš išorės. Dėl tokių patalpų beveik neįmanoma išspėsti klausimo, kaip tinkamai laikyti atskirus kalinius tuo atveju, kai jiems gali grėsti pavojus. Visos šios problemos dar labiau išryškėja, kai kalinių skaičius peržengia priimtinas ribas. Be to, tokioje situacijoje kaliniai priversti laukti eilėse prie prausyklų ir tualetų; o jei dar turėsime omenyje problemą, kaip sunku tinkamai vėdinti patalpą, kurioje laikoma tiek daug žmonių, tai laikymo sąlygos tampa tiesiog apgailėtinos.

Kita vertus, CPT privalo pabrėžti, kad atsisakymą nuo didelių kamerų mažesnių patalpų vardan būtina derinti su priemonėmis, užtikrinančiomis, kad kalinamieji galėtų didelę dienos dalį praleisti ne kamerose ir užsiimti įvairia naudinga veikla.

Galimybė naudotis natūraliu apšvietimu ir grynu oru

30. CPT dažnai susiduria su įtaisais, kaip antai: metalinėmis langinėmis, ant langų pritvirtintais skersiniais ar plokštėmis, kurie trukdo natūraliai šviesai ir grynam orui patekti į patalpą. Tai ypač būdinga institucijoms, kuriose sulaikyti asmenys laikomi iki teismo. CPT visiškai pritaria nuomonei, kad gali iškilti būtinybė kai kurių kalinių atžvilgiu imtis ypatingų saugumo priemonių, kad būtų užkirstas kelias slapto suokalbčio ir/ar nusikalstamos veiklos pavojui. Tačiau tokių priemonių įvedimas turėtų būti išimtis, o ne taisyklė. Vadinasi, kompetentingos institucijos turi išnagrinėti kiekvieno kalinio atvejį, kad galėtų įvertinti, ar ypatingos saugumo priemonės yra pateisinamos. Net jeigu tokios priemonės yra būtinos, jos neturėtų atimti iš kalinių galimybės būti prie natūralios šviesos ir kvėpuoti grynu oru. Natūrali šviesa ir grynas oras yra pagrindiniai gyvybės elementai, kuriais naudotis turi teisę kiekvienas kalinys: maža to, dėl šių elementų stokos susidaro sąlygos, palankios ligų, o ypač tuberkuliozės plitimui.

CPT pripažįsta, kad deramų laikymo sąlygų pataisos institucijose sukūrimas gali nemažai kainuoti, o jų gerinimą daugelyje valstybių sunkina nepakankamas finansavimas. Tačiau tam, kad pašalinti langų blokavimo įtaisus (ir įrengti alternatyvias atitinkamos konstrukcijos saugumo priemones tada, kai tai yra būtina), nereikia didelių išlaidų, o sykiu tai būtų naudinga visiems suinteresuotiems asmenims.

Užkrečiamos ligos

31. Užkrečiamų ligų, o ypač tuberkuliozės, hepatito ir ŽIV/AIDS, plitimas tapo pagrindiniu daugelio valstybių sveikatos apsaugos sistemų rūpesčiu. Nors šie susirgimai būdingi visiems

gyventojams apskritai, kai kuriose pataisos institucijų sistemose jie tapo katastrofos lygio problema. CPT ne kartą išreiškė rimtą susirūpinimą dėl priemonių, taikomų šiai problemai spręsti, neadekvatumo. Be to, buvo nustatyta, kad materialinės kalinių laikymo sąlygos gali tik skatinti šių susirgimų plitimą.

CPT suvokia, kad ekonominių sunkumų, su kuriais susiduria daugelis CPT aplankytų valstybių, laikotarpiu būtina kažką aukoti, o tai liečia ir pataisos institucijas. Tačiau nepaisant sunkumų, su kuriais tenka susidurti tam tikru metu, laisvės atėmimo iš žmogaus aktas yra visada susijęs su pareiga juo rūpintis, todėl reikia imtis veiksmingų profilaktikos, diagnozavimo ir gydymo priemonių. Ypač svarbu, kad valstybės valdžia vykdytų šią pareigą tada, kai būtina gydyti gyvybei pavojingas ligas.

Šiuolaikinių diagnozavimo metodų taikymas, reguliarus aprūpinimas medikamentais ir lydimomis medžiagomis, personalo priežiūra, kad kaliniai laiku ir reikiamais kiekiais gertų paskirtus preparatus, ir prireikus specialių dietų sudarymas - tai svarbiausi elementai, užtikrinantys veiksmingą kovą su aukščiau minėtais susirgimais ir atitinkamą tokių kalinių priežiūrą. Be to, užkrečiamomis ligomis sergantiems kaliniams skirtose patalpose turi būti sudarytos jų sveikimui palankios materialinės sąlygos; be natūralaus apšvietimo ir gero vėdinimo patalpose turi būti patenkinamas higienos lygis. Taip pat patalpa neturi būti perpildyta.

Nerekomenduotina sergančius kalinius atskirti nuo likusių, nebent to būtinai reikėtų dėl medicininių ar kitų priežasčių. Todėl CPT nori ypač pabrėžti, kad nėra jokių medicininių parodymų, reikalaujančių segreguoti kalinius tik dėl to, kad jie yra infekuoti ŽIV.

Kad būtų išsklaidytas klaidingas požiūris į šiuos dalykus, nacionalinės valdžios institucijos privalo parengti pilną mokymo apie užkrečiamas ligas programą kaliniams ir kalėjimų personalui. Tokioje programoje turėtų būti aiškinami ligos perdavimo būdai ir apsaugos metodai bei atitinkamų prevencijos priemonių naudojimas. Ypatingą dėmesį reikia skirti aiškinimui apie pavojų užsikrėsti ŽIV arba hepatitu B/C lytinių kontaktų metu ir per intravenines narkotikų injekcijas ir apie tai, kokį vaidmenį atlieka įvairūs kūno skysčiai, kaip ŽIV ir hepatito virusų nešiotojai.

Be to, būtina pabrėžti, kad reikia teikti atitinkamą informaciją ir konsultuoti prieš, o gavus teigiamą rezultatą, ir po diagnostinio testo. Taip pat akivaizdu, kad informacija apie pacientą yra konfidenciali. Principinę reikšmę turi tai, kad atlikti kokius nors tyrimus ir panašiai galima tik turint raštišką suinteresuoto asmens sutikimą.

Kad minėtų susirgimų kontrolė būtų veiksminga, visos ministerijos ir žinybos, dirbančios šioje srityje, turi kuo efektyviau koordinuoti savo pastangas. CPT norėtų pabrėžti, kad išėjusiam į laisvę asmeniui turi būti garantuotas tolesnis gydymas.²

Sustiprintos apsaugos būriai

32. Kiekvienoje šalyje yra tam tikras skaičius kalinių, kurie kelia ypatingą pavojų saugumui, todėl jų laikymui būtina sudaryti specialias sąlygas. Šie kaliniai gali kelti didelį pavojų dėl jų padarytų nusikaltimų pobūdžio, jų reakcijos į gyvenimo kalėjime suvaržymus ar jų psichologinių/psichiatriinių ypatumų. Ši kalinių grupė paprastai sudaro (arba bent jau turėtų sudaryti, jeigu klasifikavimo sistema funkcionuoja patenkinamai) labai nedidelę visų kalinių dalį. Tačiau būtent ši kategorija kelia ypatingą susirūpinimą CPT, nes dėl būtinybės tokių kalinių atžvilgiu taikyti išskirtines priemones yra didelis nežmoniško elgesio pavojus.

² Žr. taip pat "Sveikatos apsauga laisvės atėmimo vietose", skyrius "Užkrečiamos ligos".

Ypač didelį pavojų keliantys kaliniai savo būrio ribose turėtų turėti santykinai laisvą režimą, lyg kompensaciją už labai griežtas jų laikymo sąlygas. Jiems turėtų būti suteikta galimybė susitikti su kitais būryje laikomais kaliniais ir teisė laisvai rinktis veiklos rūšį. Reikėtų dėti specialių pastangų, kad padidinto saugumo būriuose būtų formuojama gera vidaus atmosfera. Turi būti siekiama sukurti teigiamus personalo ir kalinių santykius. Tai svarbu ne tik žmogiško elgesio su kaliniais prasme. Šios priemonės leidžia užtikrinti efektyvų kontrolės ir saugumo lygį bei personalo apsaugą.

Labai svarbu užtikrinti patenkinamą veiklos programą; galima sakyti, kad padidinto saugumo būryje tai yra dar svarbesnis dalykas, negu įprastose kamerose. Tokia programa gali padėti kompensuoti neigiamą poveikį, kurį kaliniams, kaip asmenybėms, daro gyvenimas vakuomo sąlygomis tokiam būryje. Siūlomos veiklos rūšys turi būti kuo įvairesnės (švietimas, sportas, profesinė veikla ir t. t.). Akivaizdu, kad saugumo sumetimais gali būti sunku aprūpinti įvairių rūšių darbais, kokie yra įprastose kalėjimo kamerose. Tačiau tai nereiškia, kad kaliniams turi būti siūlomas tik varginantis darbas.

Akivaizdu, kad padidinto saugumo zonoje kalinių negalima laikyti ilgiau, nei to reikalauja jų keliamas pavojus. Todėl būtina reguliariai peržiūrėti sprendimus dėl kalinių laikymo vietos. Tokių peržiūrų metu visada reikia remtis ilgalaikiu kiekvieno kalinio vertinimu, kurį atlieka specialiai apmokytas personalas. Be to, kalinius, kiek tai įmanoma, būtina išsamiai informuoti apie jų perkėlimo į būrį priežastis arba priežastis, dėl kurių laikymas yra atnaujinamas. Sykiu tai leistų jiems veiksmingai išnaudoti būdus, kaip tokių priemonių išvengti.

Iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubausti kaliniai

33. Daugelyje Europos valstybių iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubaustų kalinių skaičius nuolat auga. Kai kurių inspekcijų metu CPT nustatė, kad tokių kalinių padėtis galėtų būti geresnė materialinių sąlygų, veiklos rūšių ir žmogiškųjų kontaktų prasme. Be to, daugeliui tokių kalinių yra taikomi įvairūs apribojimai, o dėl to dar labiau didėja neigiamas ilgalaikio laisvės atėmimo poveikis; tokių ribojimų pavyzdžiai - nuolatinis atskyrimas nuo kitų kalinių, reikalavimas uždėti antrankius išeinant iš kameros, draudimas bendrauti su kitais kaliniais ir lankymų skaičiaus ribojimas. CPT negali pateisinti visuotinio apribojimų taikymo visiems kaliniams, kuriems buvo skirtos specialios bausmės, tinkamai neįvertinus individualaus pavojaus, kurį jie gali (arba negali) kelti.

Ilgalaikis laisvės atėmimas gali turėti kaliniams poveikį, dėl kurio jie atsiriboja nuo visuomenės. Be to, kad jie yra laikomi kalėjime, ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubausti asmenys patiria daugybę psichologinių problemų (įskaitant savigarbos praradimą ir visuomeninių įgūdžių silpnėjimą) ir turi tendenciją vis labiau nutolti nuo visuomenės, į kurią beveik visi jie galiausiai sugrįžta. CPT nuomone, ilgalaikes bausmes atliekantiems kaliniams skirtus režimus reikėtų sudaryti taip, kad šis poveikis būtų kompensuotas taikant pozityvias ir iniciatyvias priemones.

Šios kategorijos kaliniai turi turėti galimybę rinktis įvairių rūšių tikslingą veiklą (darbą, pageidautina pagal profesiją; švietimą; sportą; poilsį/bendravimą). Be to, jiems turi būti suteikta tam tikra galimybė rinktis, kaip praleisti laiką, kas padėtų stiprinti jų nepriklausomybės ir asmeninės atsakomybės jausmą. Reikėtų imtis papildomų priemonių, kad suteikti jų kalinimui prasmę; laisvės atėmimo planų individualizavimas ir atitinkama psichosocialinė parama yra svarbus elementas, padedantis tokiems kaliniams susitaikyti su laisvės atėmimo laikotarpiu ir, atėjus laikui, pasirengti išėjimui į laisvę. Be to, ilgalaikes laisvės atėmimo bausmes atliekantys asmenys gali efektyviai palaikyti kontaktus su išoriniu pasauliu; tada neigiamas institucionalizavimo poveikis bus ne toks žymus ir jie bus geriau pasirengę išeiti į laisvę.